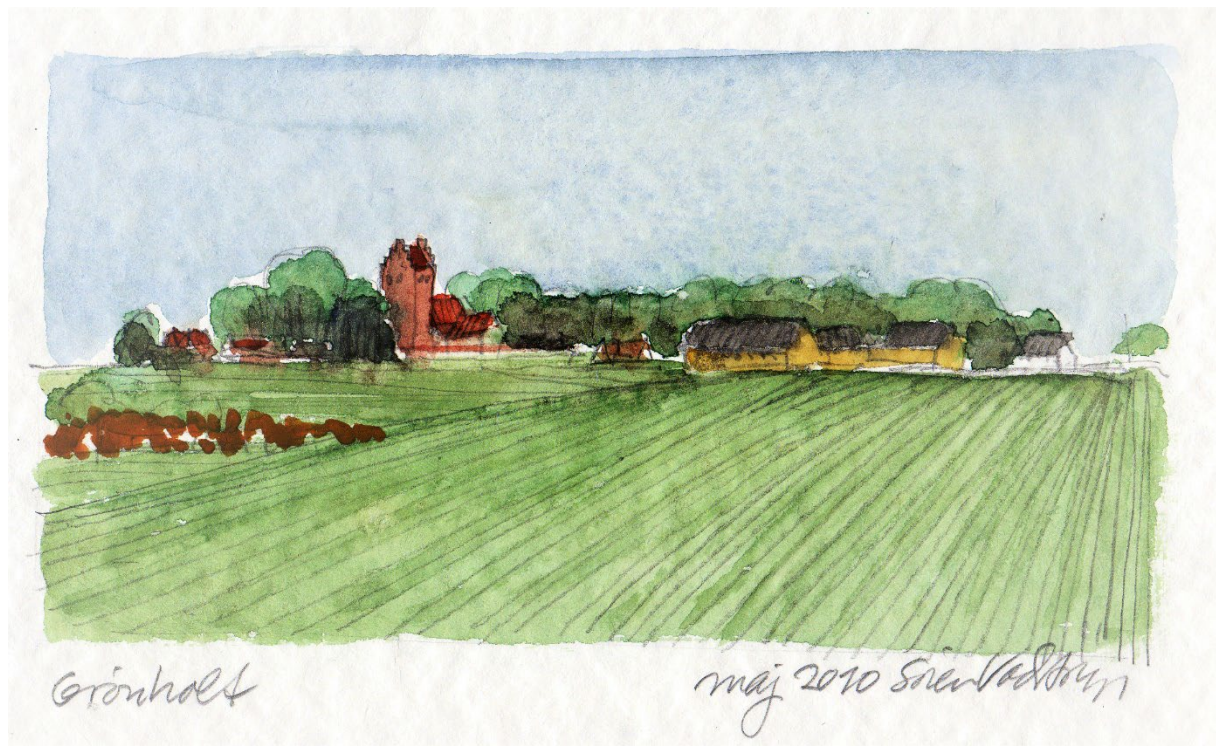

Torpologi

Bevar landsbyens arkitektoniske helhed

Af Søren Vadstrup
Arkitekt m.a.a., Forskningslektor

BEVAR.DIT.HUS
Nærsomt

Indledning

Kirke, gadekær, smedje, brugs og vindmølle
De slyngede veje
Det lukkede bybillede
Landsbyens gårde
Landsbyens huse
Stengårder
Ingen forhaver med hække
Stilfuld stilfærdighed
Stynede og stævnedede træer og buske

'Torpologi', læren om at bygge og bo landsbyagtigt

Byernes villa-, rækkehus- og parcelhuskvarterer
Villakvarterets arkitektoniske karaktertræk
Villakvartererne breder sig til landsbyerne
'Landsby-skema'
'Torpologi' = læren om landsbyen og om at bo
'landsbyagtigt'

Hvad kan man som landsbyboer selv gøre?

1. Historisk rekonstruktion
2. Kig på udviklingen.
3. Byggeteknik
4. Bevaringstilstand
5. Arkitektur og torpologi

Dit hus

Tagene
Tag og skorstenspiber

Facader
Vinduer
Yderdøre
Gårder og hegn
Garager og carporte
Havens træer og buske
Nybyggeri

Hvad kan landsbylauget og kommunen gøre?

Landsbyens fremtid

Kulturhistorien, bygningskulturen og torpologien kan redde landsbyerne

Resumé

1. Internet, busser og telebus/flexbus
2. Bevarende lokalplan
3. Bevaringsværdige bygninger
4. Stedstilpasset nybyggeri
5. Dit hus
6. Udviklingsplan for landsbyens veje, stier og beplantning
7. Klimasikring
8. Flexboligordningen
9. Deleordninger og fællesanlæg
10. Fælles aktiviteter

Litteratur

Indledning

Selvom de danske landsbyer er meget forskellige hvad angår deres geografiske placering, landskabernes forudsætninger, deres alder, udvikling og bevaringsgrad, så er der en række elementer, som er forholdsvis faste for alle landsbyerne, og som er med til at give disse et meget karakteristisk arkitektonisk fællestræk.

Alle os, der bor, bygger, bygger om – eller bare *lever* – i en dansk landsby, bør kende til, være opmærksom på, og ikke mindst passe på og bevare disse arkitektoniske elementer i landsbyen.

Et af de ældste ord på dansk for en landsby, bortset fra ordet 'by', der oprindeligt betyder en 'landsby', men som de købstæder, der opstod i Middelalderen, overtog fra landsbyerne, så sent som i midten af 1700-tallet, er en *torp*. Navnet betyder egentlig en 'udflytterlandsby' – for at skille disse ud fra de oprindelige 'byer/landsbyer', de såkaldte *Adelsbyer*. Ordet *torp* repræsenterer derfor navneendelsen i de omkring 4.000 udflyttede landsbyer fra Middelalderen, der med tiden er blevet forenklet til *-strup*, *-drup*, *-rup*, *-up*, *-torp* og i Sydverige *-torp og -arp*.

Begrebet *torpologi*, har jeg døbt den særlige måde man bør bygge og bo i en landsby – tilsvarende *urbanitet*, der betegner den særlige måde, man bygger og bor i en by. Og, meget vigtigt, også til *forskel* for den måde, man bygger og bor i de *forstæder*, der ligger rundt om byerne, og hvis byggemåde og byplaner, breder sig alt for meget til landsbyerne, så disse mister deres meget gamle og karakteristiske *egenart*:

Typisk 'vue' fra en dansk landsby. I centrum, gadekæret med den gamle smedje tæt ved vandet. Bindingsværksgårde fra 1700- og 1800-tallet med stråtage og blodbøg i haven, inderstehuse, trempellader, nyere murede huse fra 20-erne og 30-erne, parcelhuse, en muret proprietærgård i historicisme, andelsmejeri med skorsten, kirken og vindmøllen.

Kirke, gadekær, smedje, brugs og vindmølle

Landsbyerne har ofte en kirke, et gadekær, en smedje og en brugs. I dag er funktionerne dog stort set nedlagt alle steder, men bygningerne findes for det meste endnu.

Kirkebygningen, der i de fleste tilfælde er romansk (1050-1250) med gotisk tårn (1250-1550), er ofte højt ragende som landsbyens arkitektoniske midtpunkt – ofte sammen med landsbyens største og flotteste gård, præstegården. Gadekæret ligger derimod ofte lavt, men også med en samlende effekt på landsbyens bygningsmiljø, tit med den gamle smedje, sprøjtehuset med landsbyens brandsprøjte og den ældste skolebygning i nærheden.

Den høje og markante vindmølle er også med til at berige det arkitektoniske og kulturhistoriske indtryk og markere bebyggelsen som en landsby.

De slyngede veje

Landsbyen er herudover præget af naturligt snoede og slyngede veje, lagt efter landskabets ældgamle kurver. Dette markante særpræg skal man tænke på ved udvidelser og opretninger af de eksisterende veje eller anlæggelse af nye, så dette urgamle træk ikke forsvinder eller udviskes. Hvis landsbygaden hæves til et højere, udjævnet niveau, sænkes de små gadehuse ned under vejniveauet på en meget uheldig måde.

De slyngede veje, der følger højdekurverne i samme plan – er et af de mest karakteristiske træk ved de danske landsbyer.

Det lukkede bybillede

Landsbyens grunde har mange steder en høj udnyttelsesgrad, der giver byens gader og veje et tæt udseende, bl.a. fordi udhuse, skure og beplantning fylder helt ud til gaden. Bebyggelsen langs gaden fremtræder derved som én sammenhængende mur, af og til med et kig ud til det omgivende landskab.

Det lukkede bybillede med gærder og træer er typisk for de danske landsbyer

Landsbyens ældre huse, frem til 1930'erne, har som nævnt en relativ høj taghældning på ca. 55 grader, hvilket gør, at gaderne sammen med træbevoksningen opleves med ret høje sider og derfor visuelt smalle, lukkede og tætte. De omkring 1900-1930 meget udbredte trempellader som landbrugsbygninger er trods deres lave taghældning på 25-30 grader halvanden etage høje og understøtter således også landsbygadenes relativt høje sider.

Landsbygaderne snor sig i bløde kurver omkring bygninger og naturlige forhindringer. De følger terrænets små op- og nedadgående bevægelser eller om muligt i samme højdekurve.

Landsbyens gårde

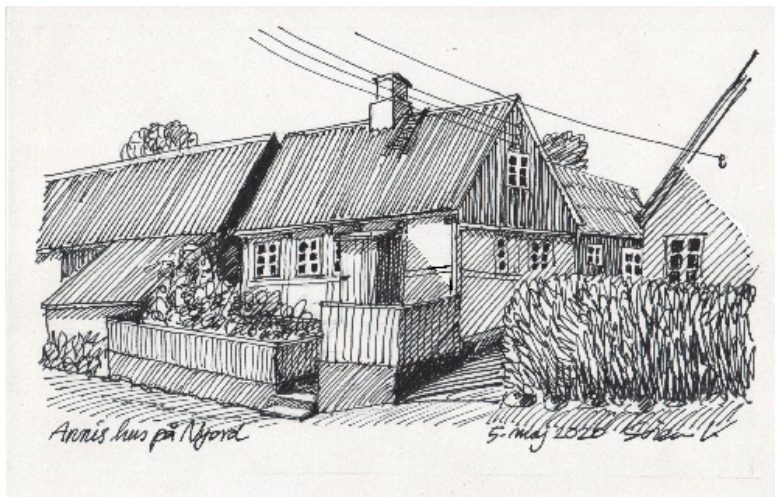
Landsbyens gårde har siden jernalderen bestået af et indhegnet, ofte afrundet, areal, kaldt en 'gård', placeret lige ud til landsbygaden, hvorpå der ligger flere forskellige bygninger med flere forskellige formål: Stuehuset (beboelse), stalde (køer, grise, heste m.fl.), lader (høoplag), lo (kornoplag), vognporte, hønsehus

m.v. Gården har to porte, en gadeport og en tofteport. Hvis der er tale om en firlænget gård, sidder portene direkte i bygningerne. Inden for gårdens areal, eller i forbindelse med dette, ligger der også en indhegnet kålgård, humlegård, abildgård (æbler) og bigård. I stuehuset bor gårdejerens familie plus aftægtsfolk, karle og piger – ofte en flok på 8-12 personer.

De firlængede gårde giver stadig deres præg til mange landsbyer

Landsbyens huse

Langs landsbygaden ses tætliggende eller sammenbyggede huse til landsbyens jordløse husmænd og *inderster*, en såkaldt 'jordløs' landhåndværker eller daglejer, uden jord, der med sin familie bor til leje i et inderstehus i en landsby. Husene er ganske små, kun på tre-fem fag, hvor der bor én familie. De landhåndværkere, der måtte drive deres håndværk lovligt i landsbyerne uden for købstædernes monopol, var smed, hjulmager, vognmager, pottemager, træskomager, bødker, rokkedrejer og væver m.fl. – efter 1857 også skrædder, møbelsnedker, urmager og skomager.

Såkaldt 'inderstehus' i landsbyen Nyord ved Møn. I disse små 4-5-fags huse boede daglejere uden jord (såkaldt 'jordløse'), landhåndværkere (træskomagere, brændehuggere, børstenbindere m.fl.) eller daglejere. Uforsørgede enker, med børn, havde end ikke råd til disse huse, men måtte bo på 'fattiggården'.

Stengærder

I landsbyerne har markante stengærder ud for gårdene både en arkitektonisk og en teknisk begrundelse, idet de tidligere har virket som meget vigtige ramper eller 'fægyder' for kreaturer, når disse blev drevet sammen og herefter ned gennem landsbygaden. Derfor er de konsekvent ca. 80-90 cm høje og meget kraftigt bygget af store kampesten.

I landsbyen ligger gårdene og husene næsten altid helt ud til bygaden – eller med en minimal forhøjelse foran.

Ingen forhaver med hække

Gårdene ligger enten helt ud til landsbygaden, med skel direkte til denne - eller trukket 15-20 meter eller mere tilbage fra gaden, med en lang allé-omkranset indkørsel foran. Landsbyens mindre huse ligger enten helt ud til bygaden eller trukket to-tre meter tilbage fra vejen med en ganske lille, helt åben forhave.

Mod landsbygaden er der ikke hække, kun stengærder. Vognporte, skure og garager er bevidst lagt langt tilbage på grunden, eller de indgår naturligt i gårdens bygninger. Belægninger på gårdspladsen og evt. indkørslen består af pigsten i fine mønstre eller helt simpelt grus.

Parkering af biler og vogne sker konsekvent på gårdspladsen eller langt inde på grunden, omme bag bygningerne. Her står bilen lige så godt som ude på gaden, og det ser langt pænere ud i landsbyen.

Stilfuld stilfærdighed

I landsbyen har der fra gammel tid været tradition for, at husene er beskedne og enkle, holdt inden for en afdæmpet jordfarveskala – dog undtaget de historicistiske (1850-1930), murede stuehuse. Både gårdene og landsbyhusene er prunkløse og totalt uden pral og pynt. De er præget af snusfornuftige, gedigne og beskedne materialer: Mursten, puds, hvidtekalk, stråtag, eternittage, sorttjærede bræddegavle, trævinduer og en enkel granittrappesten. Yderdørene er enkle revledøre, flammede døre eller fyldingsdøre uden overdreven pynt eller profillister.

Husene er vokset ud af naturen: mursten, lersten, kalk, strå, granit, bindingsværk, trætjære, træ. Landhusene og gårdene er i deres grundform den ægte vare og kan ikke blive mere 'tilbage til rødderne'.

Stynede og stævned træer og buske

Den ældgamle måde at udføre hegning mod nabogrunde og bagarealer på, er at styne eller stævne løvtræer eller buske. De såkaldte gærdehegn. Disse bliver skåret ned hvert fjerde år, så de tynde og lige grene kan bruges til flettede hegn, tækkekæppe eller optænding, ja, med blade på faktisk også til foder til kreaturerne. Herefter vokser buskene og træerne ud igen i lange lige grene, der herefter bliver stynet igen efter fire år.

I stedet for de høje og meget skyggende træer, vi ofte ser i dag, havde landsbyerne før i tiden stævned træer og lave krat, kaldt en 'skovhave'. Her var der helt lyst og luftigt og på grund af lyset en meget frodig og artsrig bundvegetation. Dette tiltrak mange særlige dyr og insekter, bl.a. sommerfugle.

Den gamle måde at udføre hegn på i landsbyerne var at styne eller stævne løvtræer eller buske – her hassel. På denne måde skal man kun 'klippe hæk' hvert fjerde, tredje eller andet år. På fotoet til venstre er hegnet lige blevet stynet, og på fotoet til højre har det groet i tre år. De lange lige skud kan bruges til at flette hegn eller kurve med eller som tækkekæppe.

Træer og buske virker både som lægivende elementer og som medvirkende til at danne landsbyens 'lukkede rum'. Udefra medvirker den meget specielle beplantning til at give landsbyen dens særlige karakter.

'Torpologi', læren om at bygge og bo landsbyagtigt

De fleste danske købstæder er opstået som anlagte havne- og handelsbyer i 1000-tallet og 400 år frem, samtidig med at landsbyerne inde i landet blev 'stedfaste' og fordobledes i antal, cirka fire gange. Krige, epidemier, vejr- og klimaændringer samt landbrugsmæssige fremskridt fik både byerne og landsbyernes udvikling til at bølge frem og tilbage. Vi skal derfor helt frem til 1850'erne, før der for alvor sker en større udbygning af i første omgang byerne, bortset fra højere og højere huse i bykernerne. Det sker i form af tre 'bølger' af høje etagehuse – der ikke skal behandles her – og tre bølger af lave, enetages huse.

Byernes villa-, rækkehus- og parcelhuskvarterer

I 1850'erne fremkommer der nogle helt nye kvarterer i byernes udkanter med såkaldte 'villaer' – et italiensk udtryk for en i naturen frit liggende bolig, nærmest det, vi forstår ved et landsted i dag. Men da naturen er begrænset og også dyr, måtte man nøjes med større eller mindre grunde, lagt på række ud til en fælles anlagt vej. For at opnå den rette landsteds-effekt blev villaen trukket et stykke tilbage på grunden, så den lå så frit som muligt, idet grunden samtidig skulle ligne naturen og være bevokset med træer og buske. I de allerførste historicistiske villaer på Rahbeks Allé på Frederiksberg vendte man husets hovedfacade mod haven og bagsiden mod vejen. Det blev snart vendt om.

Bedre Byggeskik-villaer fra 1920-erne er som arkitektur udsprunget af byggeskikken på landet, bl.a. i Sønderjylland, og det går for det meste også godt at bygge disse i landsbyerne. Men så kommer der utilpassede garager og carporte til. Flisebelagte indkørsler, perlegrus, gitterlåger og støbejernslamper til, eller sortglaserede tegl, og så ligner både villakvarteret, og ikke mindst landsbyen, en 'udstaset konfirmand i et for stort jakkesæt'.

Anden bølge kom i 1920'erne, hvor den engelske byplanlægger Ebenezer Howards ideer fra 1902 om havebyen som fremtidens by, stærkt inspireret af de middelalderlige engelske landsbyer, slog igennem i Danmark med dobbelthuse og rækkehuse som boligform, lagt slynget og følsomt tilpasset i terrænet.

Endelig kom den tredje bølge i 1960'erne med parcel- og typehusenes kæmpe boom med over 100.000 huse på 10 år, lagt helt ens i helt ens plane og lige gader.

Villakvarterets arkitektoniske karaktertræk

Til sammen danner disse villaer et villakvarter, der ud over selve huset og dets tidstypiske historicistiske arkitektur, er karakteriseret ved mod gaden at have forhaver med mange blomster, stakitter, klippede hække eller mure. Garager eller carporte, helt ud til gaden er i dag kommet til som et meget dominerende element i villakvartererne. Disse har brede og prestigefulde indkørsler til bilen (evt. flere biler), ofte markeret med murede piller eller låger. Husets baghave er karakteriseret af græs, bede og store træer. Tidligere var der små køkkenhaver, men de er opgivet i dag af de travle villaejere.

Selve villaen er præget af forholdsvis dyre materialer, der udstilles mest muligt. Blankt murværk eller pudsede facader med mange arkitektoniske detaljer, røde tegltage, afsluttet med en kraftig gesims, en frontespice i taget og en eller flere skorstenspiber med sokkel og gesims. Ofte også en høj sokkel, der medfører en markant, bred trappe foran indgangsdøren, der er dyr og flot.

Typisk villa i et villakvarter - præget af forholdsvis dyre materialer, blankt murværk eller pudsede facader med mange arkitektoniske detaljer, f.eks. karnapper, balkoner osv. Røde tegltage (stort set aldrig sorte), afsluttet med en kraftig gesims, en frontispice i taget. Ofte også en høj sokkel, der medfører en markant, bred trappe foran indgangsdøren, der er særlig dyr og flot.

Alt dette er ikke fremmed i et villa- og parcelhuskvarter i en by eller en forstad, men det passer dårligt til landsbyernes gamle og originale historie og særpræg. Ligesom det også ser helt forkert ud at bygge bindingsværkshuse eller sætte gamle hestevogne, vognhjul, falske storkereder eller støbejernspumper op i et parcelhuskvarter.

Villakvartererne breder sig til landsbyerne

Hvad sker der samtidig i landsbyerne? Ja, der sker der stort set det samme. Fra 1870'erne dukker der historicistiske villaer op, og fra 1930'erne de funktionalistiske bungalower på de spredte, tomme grunde, lagt et stykke fra bygaden med forhaver og hække foran, som i byernes forstæder.

Havebyerne rammer ikke landsbyerne, det ville også være at give bagerbørn brød, men parcelhusene har i 1960'erne og 70'erne bredt sig i stort tal til landsbyerne, både inde i kernen og som omkransende kvarterer. I selve landsbyen passer parcelhusene som sagt decideret dårligt ind, bl.a. fordi de bevidst lægges tilbagetrukket på grunden og dertil har en markant lavere taghældning end landsbyens ældre huse. Så går det bedre som omkransende kvarterer.

Men det er, som om beboerne ude på landet, på gårdene og i landsbyerne, ønsker sig at bo i et rigtigt villakvarter som her beskrevet. De ser op til de flotte huse, de lige gader med hække, hegn og synlige garager. Men når de gamle landsbyboere eller nye tilflyttere fra byen af al magt forsøger at forvandle de ydmyge landhuse til deres drøm om villakvarterernes langt mere pyntede villaer med indkørsel og have, så går det galt. Landhuset og landsbyen mister sin smukke og fine helhed.

Husrække i villakvarter fra 1920-erne – lige veje, forhaver med stakitter, spraglede huse med prestigefulde detaljer, bl.a. frontispicer, karnapper og markante trapper.

Det beskedne Bedre Byggeskikhus har fået en kæmpe 'knast', der helt tager magten fra det oprindelige hus – et ret mildt eksempel i forhold til de generelle ødelæggelser, der sker på den ældre bygningskultur, der er sket og sker i de danske landsbyer i dag.

De to bebyggelsesmønstre er nemlig nærmest hinandens modsætninger, hvorfor det virkelig clasher, når man ikke respekterer disse forskelle. Landsbyens huse og gårde, der ligger helt ud til vejen, mod villakvarterets tilbagetrukne huse. Landsbyens afdæmpede og enkle arkitektur mod villakvarterets prestigebetonede huse. Landsbyens skik med at lægge vognporte, garager og udhuse bagest på grunden og væk fra vejen mod villakvarterernes trang til at lægge garager med pyntede porte, indkørsler, belysning og gitterlåger helt ud til vejen.

Denne forskel på by og land er meget vigtig at bevare ud fra et arkitektonisk, oplevelsesmæssigt og kulturhistorisk perspektiv, men også for overleveringen og overlevelsen af vores fine gamle landsbyer som et alternativt beboelsesmønster til byen. Jeg skal senere vende tilbage til, hvad dette indebærer.

Villa i 'Bedre Byggeskik' – en bygningstype, der passer godt arkitektonisk – både i villakvartererne og i landsbyerne, på grund af de traditionelle materialer, den traditionelle byggeskik og bygningskrop. Man pas på med for store og for lukkede forhaver med hække, plankeværk eller carporte, hvis denne bygning ligger i en landsby. Se næste side.

'Landsby-skema'

LANDSBYEN (1700-2010)	VILLAKVARTERET (1870 – 2010)
Gader og veje • Snoede eller let snoede veje • Gader og veje følger terrænets former	Gader og veje • Snorlige gader og veje • Lagt i samme vandrette plan
Landhusenes beliggenhed • Tæt op ad vejen • Eller 1-3 meter fra vejen/gaden • Både med siden og gavlen til vejen • Gårdene ligger ofte tilbagetrasket fra vejen, med indkørsel eller forhav ud til vejen	Villaernes beliggenhed • Altid tilbagetrasket på grunden med en forhav ud til vejen/gaden • Både med siden og gavlen vendt
Andre elementer i området • Gadekær og evt forte plus evt. bystævne • Kirke, præstegård og landsbyskole (ikke altid) • Smedie, Brugs/købmand, mejeri, frysehus, mølle • Forsamlingshus, hospital (alderdomsbolig)	Andre elementer i området • Butikker (nu ofte nedlagt) • Boldbane eller legeplads
Husenes udseende • Bevidst beskedne huse • med få pryddetaljer • 1 etage • Gårdenes stuehuse har dog pryddetaljer og evt høj sokkel	Husenes udseende • Bevidst prangende huse • med mange pryddetaljer • 1-2 etager ofte med høj kælder/sokkel
Byggematerialer • Bindingsværk • Facader i pudset og kalket grundmur • Sjældnere: Blank mur (synlige mursten) • Stråtag, tegltag, paptag • Stålblader, eternit	Byggematerialer • Facader i blank mur • Pudsede og malede facader • Sjældent: Overetage af bindingsværk • Tegltag eller skifertag
Vinduer, yderdøre, sokkel, skorsten • Forholdsvis små 'bondehusvinduer' • Forholdsvis markant yderdør • Lav sokkel og 1-2 trins trappe • Enkle skorstene	Vinduer, yderdøre, sokkel, skorsten • Store 'palævinduer' • Markant og prangende yderdør • Høj sokkel og 4-6 trins trappe • Mere detaljerede skorstene
Hegning mod gaden • Ingenting – med græs, grus eller pigsten • Spredte, lave, stynede træer • Stengærde, min 70-80 højt • Hæk, max. 80-100 cm høj (ikke liguster) • Enkelt stakit, max. 80-100 cm høj • Kombination af gærde og lav hæk/lavt stakit	Hegning mod gaden • Hæk – 100-170 cm høj eller mere • Hvidmalet stakit – med div. detaljer • Trådhegn mellem støbte borner • Plankeværk • Raftehegn
Baghegn • Ofte stynede eller stævnedes gærdelshegn • Hassel, poppel eller elm	Baghegn • Som forhegn
Udhuse • Enkle og simple, af træ eller muret • Ofte placeret bagest på grunden	Udhuse • Enkle og simple, af træ eller muret • Ofte placeret bagest på grunden
Garage/vognport • Enkle og simple, af træ eller muret carport • Ofte placeret bagest på grunden indkørsel	Garage • Stor enkelt- eller dobbeltgarage eller carport • Placeret ud til vejen eller med 5-6 m indkørsel
Belægninger • Pigsten, grus, græs	Belægninger • Perlegrus, fliser, asfalt, brosten

Arkitektonisk analyse af en landsby – sammenlignet med et villa- og parcelhuskvarter. Som man kan se, repræsenterer de to bebyggelsestyper nærmest to diametralt modsatte koncepter. Så hvis man i landsbysammenhæng opfører sig, som om man bor i et villakvarter, skader man landsbyens særpræg og helhedspræg. © Søren Vadstrup.

'Torpologi' = læren om landsbyen og om at bo 'landsbyagtigt'

'Forstå din landsby', kunne man sige. Eller 'lær om landsbyens særlige måde at være landsby på' til forskel fra byen, villa-, parcelhus- eller rækkehuskvarteret. Med det gamle navn for en landsby, torp, der i øvrigt også bruges på engelsk, tysk og svensk samt optræder i Jyske Lov fra 1241, kan man danne et bedre ord: torpologi = læren om landsbyen, der hermed introduceres.

Landsbyerne er nemlig med deres plan, indretning, struktur, karakter, byggeskik, bygningskultur, kulturhistorie og immaterielle kulturarv, sjæl og atmosfære noget ganske særligt, som man skal være yderst opmærksom på – og især passe på ikke at blande med andre bolig- og produktionsområder, så det hele bare bliver helt ens og uden karakter.

Landsbyens oprindelige ældre bygninger er fra 'naturen af' beskedne og uprætentiøse huse, for de var brugsgenstande og skulle koste så lidt som muligt at bygge og passe. Her var bindingsværket ideelt. Det kunne udvides – og indskrænkes – alt efter pengepungen, og selv om der bestemt gik prestige i at vise så meget tømmer som muligt, i stærke farver, er der en helhed over landsbyens bindingsværkshuse, plus at man tydeligt kan aflæse deres formål: Beboelse, stald, vognport og lade. Men ikke på bygningernes højder eller bredde, men på selve bindingsværket og især på vinduerne. Denne gavl skal ligne gavlen på et to-etages stuehus, men er det ikke. Vinduerne ligger i loftets gulvplan. Men det er da en uskyldig form for forsøg på 'praleri'.

Landsbyerne er skabt som produktionsenheder rettet mod agerbruget med den mest effektive udnyttelse af alle ressourcer. Dette afspejler sig i landsbyens huse. Der var ikke andet end det, der var behov for. Udhuse og garager/vognporte til vogne, traktorer og biler lagde man ikke i første geled, de blev enten bygget naturligt ind i andre bygninger eller lagt i særlige huse bagved beboelsen. I dag er garager og carporte et meget dominerende element i landsbygaderne, selvom der burde være god plads til at få disse lagt mere diskret, men villakvarterernes norm stikker her sit tydelige hoved frem – nu med endnu større og skæmmende dobbeltgarager eller -carporte.

Hvad kan man som landsbyboer selv gøre?

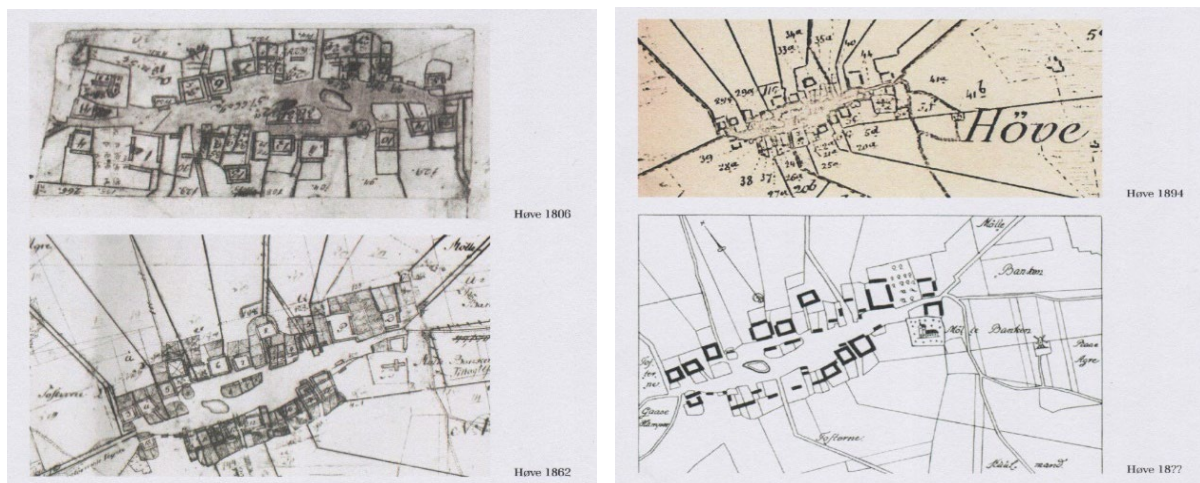
Som landsbyboer bør du interessere dig for, hvordan den landsby, du bor i, ser ud som en samlet helhed – historisk, teknisk og arkitektonisk. Du kan selvfølgelig ikke bestemme over naboernes eller de andre landsbyboeres huse, haver og grunde. Men prøv med historiske, byggetekniske og arkitektoniske fakta og argumenter.

Historisk rekonstruktion

For stort set alle landsbyer i Danmark kan man skaffe det gamle 'udskiftningskort', der blev tegnet af udsendte landmålere i 1780'erne og 1790'erne, og som sandsynligvis repræsenterer det ældste kort over landsbyen. Herfra kan flere kort gennem arkiver og internettet fortælle den videre historie helt frem til i dag.

Kig på udviklingen.

Hvor er der forsvundet bygninger? Hvor er der kommet nye til? Hvad viser udviklingen?

Landsbyen Høve ved Slagelse i fire stadier ud fra fundne kort.

Byggeteknik

Kig på samme måde på udviklingen i landsbyhusenes konstruktioner, byggeteknik, tagmaterialer. Se på bindingsværk, grundmur, træ, gasbeton, parcelhuse m.v.

Bevaringstilstand

Marker bygningernes bevaringstilstand – dvs. om de fremstår meget ombyggede med store udskiftninger eller meget lidt ombyggede

Arkitektur og torpologi

Undersøg, hvor man i dag kan konstatere de typiske 'torpologiske' træk for landsbyen. Se skemaet side 10. Find kirke, gadekær, smedje, brugs og vindmølle. Udpeg de slyngede veje og det lukkede bybillede. Find de middelalderlige omkransede grunde. Hvordan ligger landsbyens huse i forhold til vejene? Er der stengærder, forhaver med hække, stynede og stævned træer og buske? Find eksempler på landsbyernes stilfulde stilfærdighed.

Landsbyens slyngede bygade med bindingsværksgårdene, stengærderne og de store træer til at give selve vejen og stedet karakter.

Dit hus

Tagene

Bevar stråtaget, bl.a. ved at nytække partielt, når det bliver nedslidt. Bevar røde tegltage. Undgå sortglaserede tegl, falske tagsten, eternit og skifer, eller udskift og tilbagefør til det oprindelige. Har man ikke råd til et nyt stråtag, så læg brædder og sort pap med listedækning i stedet. Det holder sig bedre og pænere end eternit.

Sortglaserede tage hører ikke hjemme i en landsby. Her ser vi hvor smukt stråtage og tegltage passer sammen – og et gammelt, patineret eternittag eller et ikke for

Tag og skorstenspiber

Typiske tage på landsbyens beboelseshuse er stråtage, tegltage eller cementtagsten. Stalde og lader har typisk stråtag eller 'pandeblander', bliktage med en kraftig 'vulst' for hver bane. Skure kan have paptag. Skifer er meget sjældent på de oprindelige landsbyhuse og det samme er sortglaserede tegl.

Stuehuset bør absolut beholde det tagmateriale, som bygningen er skabt med, og som derfor passer til huset. Hvis man ikke har mulighed for at have stråtag på bygningerne af økonomiske eller brandmæssige grunde, er et paptag med lister en mulighed, eller eternitplader. Paptaget kan bl.a. beholde den karakteristiske opskalkning af taget forneden, og det vejer omtrent det samme som stråtaget og kræver derfor ikke nye eller flere spær.

Skorstenspiberne er enkle og uden unødigt pynt, men alligevel forsynet med sokkel, skaft og gesims. Det klæder ikke skorstenen at få lagt en betonplade på toppen som en 70'er-parcelhus-skorsten.

Facader

Facaderne kalkes med hvidtekalk eller kalkfarver, hvis de er pudsede. Plastikmaling ser tarvelig, glat, blank og unuanceret ud. En veludført kalkning holder 10-13 år, før der skal kalkes igen.

Vinduer

Vinduerne skal være sprossvinduer med ægte sprosser i kitfals, fx som i nye koblete vinduer eller originale vinduer med indvendige forsatsvinduer. Termovinduer klæder ikke de beskedne landsbyhuse, der er skabt til forholdsvis små og spinkle vinduer.

Yderdøre

Døren skal passe til husets stil, alder og karakter. Hoveddøren skal være det mest prestigefulde på huset, men alligevel i en landsby helt enkel og uden overdreven pynt. I byen er hoveddøren ofte malet helt blank, hvorimod den i landsbyen sjældent står blank, men malet med linoliemaling, der giver en mat overfladekarakter. Pas på med 'fremmede' yderdøre fra England og USA, fx de såkaldte fan doors ('viftedøre' eller 'citronhalvmånedøre'). De passer ikke til dansk byggeskik, og de eksemplarer, der sælges i Danmark, er i yderst ringe kvalitet og ikke værd at ofre penge på.

'Citronhalvmånedøre' passer ikke ind i bygningskulturen i de danske landsbyer.

Snit i en moderne 'fyldingsdør' magen til denne, hvor det kan ses, at døren er det rene pap med trælister på kanterne.

Gærder og hegn

Hvis huset ligger tilbagetrasket fra landsbygaden, enten parallelt eller vinkelret på denne, har det stor betydning for helheden, hvad man vælger af afgrænsning eller markering ud mod gaden. Vælg først og fremmest noget, der passer til helheden i landsbyen og til naboen, hvis denne også tilstræber helhed.

Ligger huset helt tæt på vejen, bør der være en pigstensbelægning ind til husmuren. Hvis der er plads til det, kan der stå nogle spredte, spinkle, stynede træer i række mellem selve vejen og husfacaden.

Ligger huset længere tilbage fra vejen kan man sætte et malet stakit, maks. 70-80 cm højt, et kampestensgærde, en bøgehæk eller et lavt gærdelshegn af hassel eller hvidtjørn langs vejen. Stakitter kan være hvide, men har ofte haft andre farver, fx grå, okkergul, okkerrød, mørkegrøn eller brun.

Ved bagarealer eller som afgrænsning i haven kan man benytte 70-80 cm høje risgærder fremstillet af hasselgrene, askegrene eller andet, flettet mellem lodrette, nedgravede stokke. Et smukt og godt hegn, der dog hurtigt kommer til at se forfaldent ud, hvad der måske er grunden til, at disse ikke er blevet brugt ud mod landsbygaden.

Raftehegn, hvide hestehegn, høje, tætte stakitter, ligusterhække, grantræer på linje eller andre nåletræer hører ikke til i en landsby.

Stensætninger skal være ca. 70-80 cm høje, sat af to rækker kløvede kampesten langs landsbygaden. Gærdet kan evt. være lidt lavere, men ikke under 60 cm, hvorefter man sætter en lav hæk eller et lavt stakit oven på gærdet.

Fynsk bindingsværksgård med et flot stengærde foran haven. Biler kan køre in ad eller holde i portrummet, så de ikke fylder på bygaden.

Garager og carporte

En pæn og diskret garage med murede, pudsede og kalkede vægge og med saddeltag eller tilsvarende af malede brædder kan godt ligge ud til landsbygaden, men bør helst trækkes tilbage til bagarealerne, hvis der er mulighed for det.

Dobbeltgarager misklæder i den grad landsbyen eller landsbygaden – og det samme gør åbne carporte eller dobbelt-carporte med fladt tag. Disse skal trækkes helt tilbage og lægges langt inde på grunden. Man kan ikke byde naboer eller forbipasserende at skulle se på den slags.

Perlegrus, betonfliser, asfalt, støbejernslamper, nåletræer, bambus, gips- eller granithaveskulpturer hører parcellhuskvarteret til, ikke landsbyen. Ej heller smedejernslåger, gitre, kæder eller flethegegn af trykimprægneret træ.

Som køre-belægning kan man lægge pigsten, der er smukt, billigt og robust, eller evt. grus. Som aflukke kan man have en helt enkel låge af træ – eller ingenting.

Til belysning bør man foretrække beskedne og diskrete lamper i moderne design, fx runde, hvide glaskupler. Nye lamper i gammel stil virker kunstige.

Havens træer og buske

Landsbyhaverne var oprindeligt opdelt i stier, græs og bede med 10-15 cm høje buksbomhække som omkransning. På stierne var der grus, der jævnlige blev skuffet og revet i snorlige striber. Bortset fra frugttræer og den klassiske rødbøg midt for stuehuset (en såkaldt 'højskolebøg' som tidligere omtalt) bestod havens træer af 'stævnings-træer', der blev stynet med jævne mellemrum, og som derfor ikke blev ret høje eller fik store, kraftige trækroner. Dette gav meget lys til haven og huset, så det skal anbefales at genskabe denne gamle stævnings-tradition, da det ydermere giver smukke og sunde træer.

På Fyn er der jo tradition for smukke og blomstrende haver, hvad der heller ikke fornægter sig i Troense. Andre steder kammer det over med stokroser, store krukker og stearinlys-lygter alle vegne.

Få inspiration

En tur til Frilandsmuseet i Sorgenfri, den Fynske Landsby eller Hjerl Hede kan bruges til at få inspiration til indretning af haver, hegn og beplantning i landsbyen.

Gamle guldaldermalerier, tegninger eller kobberstik fra 1800- og 1900-tallet, der skildrer landsbyen, eller gamle postkort fra før anden verdenskrig kan også give inspiration. Mange af disse kan findes på nettet efter lidt søgen.

Nybyggeri

Når der skal opføres nye huse i landsbyen, må man stille tre arkitektoniske krav for at undgå et uharmonisk clash i stil, materialer og proportioner: Det skal være stedsspecifikt, så huset passer til stedet. Dets materialer og byggestil skal have høj kvalitet, og endelig skal huset udtrykke stedets sjæl eller atmosfære.

Derved bliver huset lige så bæredygtigt som de eksisterende, ældre huse i landsbyen.

Det er under 100 år siden, der blev bygget i bindingsværk i Danmark, som ikke lignede Tivoli eller Disneyland, så selvfølgelig kan man også i dag bygge nye huse i ægte og gedigent bindingsværk. Det er endda et enkelt og billigt materiale med en dokumenteret holdbarhed på 250 år. Ny bygning i landsbyen Viby på Hindsholm.

Hvad kan landsbylauget og kommunen gøre?

Først og fremmest skal man som led i kommunens arkitekturpolitik udarbejde en bevarende lokalplan for landsbyen i fællesskab, hvor man sikrer, at husenes ydre fremtoning ikke kan ændre sig på en grim og uhensigtsmæssig måde. Det kan fx være tagmaterialer, der skal holdes inden for traditionen, stråtag, tegl, pandeplader, eternit og pap, det kan være kviste, taggavle, skorstene, vinduer, yderdøre samt antenner m.m. Det kan være udformningen og placeringen af tilbygninger, udbygninger, nye huse samt garager, carporte m.v.

Lokalplanen bør også regulere hegn, gærder og beplantning i forhaven, belægninger langs landsbygaden, herunder registrere de pæne, korrekte og harmoniske belægninger, gærder, hegn, stakitter m.v. der findes i landsbyen.

Endelig skal lokalplanen også anviser parkeringspladser, eventuelt med en forklarende planche om landsbyen til turisterne, og samtidig regulere og afdæmpe vejskiltning, offentlige træer og beplantninger.

Der findes mange eksempler på bevarende lokalplaner, bl.a. fra landsbyen Langerød i Fredensborg kommune. Kulturarvsstyrelsen har lagt en eksempel-samling på lokalplaner for bl.a. landsbyer ud på sin hjemmeside.

Lyø landsby er beskyttet af en bevarende lokalplan – der bl.a. skal forhindre at disse gamle bindingsværksbygninger bliver revet ned og erstattet med grimt nybyggeri. Eller forkert beplantning. Telefonpælene er allerede væk i dag.

Landsbyens fremtid

En landsby er på mange måder et fantastisk sted at bo. Her er man tæt på naturen med højt til himlen. Her findes det ideelle tæt-lave boligmiljø uden store og dominerende boligblokke eller højhuse. Og alligevel er man tæt på naboerne, og de fleste kender hinanden. Her er masser af plads til udfoldelse, især hvis man har grønne fingre. Man kan stort set leve af sin egen køkkenhave. Her er kirke, gårde, forsamlingshus, sportsfaciliteter, foreningsliv og fester. De fleste landsbyer har gode net-forbindelser. Hvis man kan lide husdyr, er her ingen begrænsninger. For det meste er her fred og ro samt minimal trafik.

Hvis de fleste daglige gøremål kunne foregå i selve landsbyen – arbejde, skolegang, madproduktion, fritidsaktiviteter, kulturelle aktiviteter, sociale aktiviteter samt energiproduktion og affaldshåndtering (evt. med en ugentlig afstikker til byen for at købe ind eller til genbrugspladsen) – ville landsbyen repræsentere en virkelig billig, sund og bæredygtig livsform.

I det hele taget kunne landsbyen være det ideelle sted for en fremtidig deleøkonomi og fællesskabsudvikling, ovenikøbet baseret på en solid kulturhistorisk baggrund. Energiproduktion, forsamlingshus/fælleshus og delebiler/deletransport ville være de første områder med mulighed for at høste store økonomiske, sociale og miljømæssige gevinster. Og af egen erfaring skal jeg ikke mindst fremhæve landsbyernes gamle firelængede gårdes helt unikke kvaliteter og muligheder for at danne rammen om det moderne familieliv, eventuelt storfamilieliv. Den lukkede gårdsplads og de lange smalle, dobbeltbelyste længer rummer en æstetisk og sansemæssig kvalitet, der præger alle, der færdes her – meget eller lidt, morgen, middag eller aften, gamle som unge.

Alligevel er de fleste landsbyer i Danmark i krise. Indbyggertallet falder, med tomme og forfaldne huse til følge. De unge synes, her er kedeligt. De gamle får for lidt hjælp. Børnefamilierne kører rundt i et væk. De studerende forlader etablissementet.

Ulemperne er især afstande. Til skole, butikker, offentlig transport, offentlig service og for det meste også til arbejde. En familie klarer derfor ikke hverdagen uden en bil eller to. Og der skal køres mange kilometer.

Den faretruende fraflytning fra de danske landsbyer sker i disse år stort set overalt. Derfor forfalder landsbyerne, og de har gjort det i mindst 30-40 år. Også de huse, der endnu er beboet, bliver ringere og ringere, både teknisk, men især æstetisk og arkitektonisk. Grimme og utilpassede ombygninger af huse florerer, kombineret med dårlig eller ingen vedligeholdelse af andre. Nye bygninger tilpasses ikke til miljøet. Alt bliver bare grimmere og grimmere, og alene dette skræmmer mange familier fra byerne, der trods de nævnte (overkommelige) ulemper drømmer om at bo på landet – i en landsby.

Min tese er, at det er den æstetiske og arkitektoniske forringelse og forarmelse sammen med en generel historieløshed over for det sted, man bor, hos såvel nye som gamle indbyggere, der er det største problem for landsbyerne. Og har været det gennem 30-40 år eller mere. Dét at man ikke kan få øje på landsbyernes og landhusenes særlige og på mange måder utrolig enestående og attraktive egenskaber samt de historiske, byggetekniske og arkitektoniske kvaliteter.

Bindingsværksbygninger kan se noget så mistrøstige og forfaldne ud, hvis de ikke behandles rigtigt, dvs. med de rigtige og ikke særligt dyre materialer og metoder: luftkalkmørtel, hvidtekalk/kalkfarve, trætjære og linoliemaling. At få bindingsværkshuse i smuk og holdbar stand på en enkel og billig måde burde være meget enkelt for landsbyerne. Her skal man dog først fjerne plastikmalingen, der er i gang med at ødelægge træet.

Vi har manglet en definition af landsbyernes torpologi, dvs. hvad der gør dem til noget særligt. Dette kapitel har leveret et bud på dette fra min side. Det lyser imidlertid ud af de fleste landsbyer i dag, at beboerne og kommunen ikke regner eller har regnet landsbyernes kulturmiljøer for ret meget. Derfor får man lov til alt. Forfald, nedrivninger, grimt og utilpasset nybyggeri.

Kulturhistorien, bygningskulturen og torpologien kan redde landsbyerne

De problemer, landsbyerne slås med i dag – affolkning, for mange ressourcetsvage beboere samt forarmet og æstetisk forringet bygningskultur – kan rent faktisk være en del af problemernes løsning.

Gennem en nænsom, enkel og vidensbaseret istandsættelse og rekonstruktion af landsbyens ældre bygninger med klassiske materialer og metoder kan man skabe billige og attraktive boliger i en høj arkitektonisk kvalitet, der vil tiltrække ressourcestærke familier til landsbyen. De beskrevne materialer og metoder har været afprøvet på masser af huse, der efterfølgende, trods investering af meget få penge, er kommet til at 'ligne en million'.

Gamle fotografier kan i høj grad inspirere til behandlingen af vores gamle landsbyer i dag. Måske ikke direkte, men som princip – idet disse to eksempler stammer fra i dag næsten 'udraderede' landsbyer: Høje Taastrup og Husum ved Brønshøj. Det vil sige snoede og let bakkede, grusede eller brolagte veje, enkle forhaver med lave hække, stakitter eller blomsterhaver, stynede træer, diskret gadebelysning, garager og carporte væk fra bygaden, ægte sprossevinduer og fyldingsdøre – ingen asfalt, fliser, perlegrus, og heller ikke støbejernslamper eller vognhjul på husene.

Som det fremgår af denne bog rummer de danske landsbyer meget store bygningskulturelle og brugsmæssige værdier. Den onde cirkel kan i alt sin enkelhed vendes til en god cirkel, blot ved at forandre landsbyernes bygningskultur fra grim, dårlig og nedvurderet til flot, kvalitativ og med høj arkitektonisk status. Denne bog anviser enkle, beskedne og bæredygtige materialer og metoder, som man kan istandsætte både husene og deres omgivelser på – ud fra en forudgående systematiseret analyse og værdisætning.

'Nu skal det jo heller ikke ligne Frilandsmuseet' – men asfalt, betonfliser og perlegrus passer meget dårligt ind i vores landsbyers arkitektur. I mange tilfælde ligger der en brostensbelægning neden under asfalten. Billedet viser brolægningen af Klostergade i Løgumkloster i 1917. I 1952 blev der lagt asfalt oven på brostenene, så bilerne kunne køre hurtigere ned ad gaden, men i 1994 blev asfalten fjernet igen. Så travlt havde bilerne åbenbart alligevel ikke.

Her var der en flot pigstensbelægning, neden under asfalten i portrummet.

'Nu skal det jo heller ikke ligne Frilandsmuseet. Vi skal jo også kunne bo her,' kan indvendingen lyde. Men der er rent faktisk ingen modsætning mellem beskyttelse og benyttelse. Det er en myte. Det kræver blot viden og omtanke at genbruge og forny på en respektfuld og hensynsfuld måde, der samtidig lever helt op til den mest moderne standard – og så koster det endda færre penge.

Endelig er det langt mere holdbart og dermed bæredygtigt.

I disse år opstår der flere helt nye 'landsbyprojekter', rundt omkring i landet, faktisk efter de visioner, der er beskrevet herover, men med helt nye placeringer, bygninger og bebyggelsesplaner. Det er også helt fint, for disse principper er så oplagte for mange mennesker og familier, der af flere grunde er blevet trætte af bylivet. (Selvom bylivet helt klart også kan være berigende og i stigende grad bæredygtigt.)

Men hvorfor ikke bruge de eksisterende landsbyer med deres lange og betydningsbærende materielle og immaterielle kulturhistorie, deres smukke og holdbare bygningskultur og deres landskabelige kvaliteter i den samme nytænkende vision om et berigende og bæredygtigt liv?

Flere og flere mennesker får øjnene op for, at historien, kulturhistorien, det ægte kulturmiljø, som man færdes i, og ikke mindst den ikke-legemlige kulturarv – traditioner, fortællinger, sagn, sange, musik og danse – er lige så vigtige for det moderne menneske som moderne komfort og en rationel indretning af dagligdagen. Det lange, lange blik tilbage i tiden giver ro og en forståelse for nutiden, der kan modvirke rastløshed og stress.

En indsigt i og en forståelse for landsbyens topologi, dens historie og kulturhistorie, dens landskabelige og byggetekniske udvikling og dens æstetiske og arkitektoniske kvaliteter, er en meget vigtig og udslagsgivende forudsætning for en kvalificeret udvikling og bevaring af landsbyen.

Resumé

Vores fine gamle kulturhistoriske landsbyer kan igen blive fantastiske og attraktive boligområder for moderne familier, børn, unge og gamle, såkaldte 'generationsboliger', bl.a. via disse 10 punkter:

1. Internet, busser og telebus/flexbus

Det siger sig selv, at i dag skal landsbyerne være forsynet med hurtig net-forbindelse for overhovedet at fungere. Men for landsbyboere uden bil, er det også livsvigtigt, at den offentlige transport fungerer i fornødent omfang – at kommunen ikke nedlægger den på grund af for få kunder.

2. Bevarende lokalplan

Det er god idé at få udarbejdet og tinglyst en bevarende lokalplan for landsbyen. Dermed har landsbyen og kommunen mulighed for at sikre og styre opretholdelsen af landsbyens topologiske og stedsspecifikke typiskhed og bærende bevaringsværdier, arkitektoniske som kulturhistoriske. De sidste behøver ikke partout at være smukke arkitektoniske perler. Det kan også være simple skure og markhuse, en rusten vindmølle af jern fra 1920'erne eller det misligholdte andelsmejeri. De er alle vigtige for at fortælle landsbyens kulturhistorie.

Kystlandsbyen Sletten ved Øresund er i dag et yderst attraktivt sted at bo, og det præger i høj grad landsbyhusenes udvikling og udseende, men takket være en Bevarende Lokalplan kan man undgå de mest skæmmende ombygninger, der vil skade det sarte miljø, og derfor er til skade for samtlige beboere.

Den bevarende lokalplans anden vigtigste opgave er at agere økonomisk dynamo for landsbyens redning i forhold til tilflyttere med interesse for arkitektonisk kvalitet og selve istandsættelsen af husene på en kvalitativ og bæredygtig måde med anvendelse af klassiske materialer og metoder.

I landsbyerne har markante stengærder ud for gårdene både en arkitektonisk og en teknisk begrundelse, idet de tidligere har virket som meget vigtige 'ramper' for kreaturer, når disse blev drevet sammen og herefter ned gennem landsbygaden. Derfor er de konsekvent ca. 1 meter høje og meget kraftigt bygget af store kampesten.

3. Bevaringsværdige bygninger

Samtidig med at vedtage den bevarende lokalplan er det vigtigt at få udpeget de bevaringsværdige bygninger i landsbyen, idet man som forarbejde til planen skal identificere og beskrive de forskellige bygningstyper, der findes i landsbyen. Hvilket er uhyre nyttigt ikke mindst for ejerne af husene. Som nævnt vil en bevarende lokalplan og udpegning af bevaringsværdige bygninger dels kunne medføre økonomiske tilskud til udvendig istandsættelse og energiforbedring, og dels medføre, at huspriserne i landsbyen stiger, når husene bliver sat enkelt og kvalificeret i stand, både de bevaringsværdige og de ikke-bevaringsværdige. Dette medfører erfaringsmæssigt, at der flytter flere såkaldt ressourcestærke familier eller personer til landsbyen.

4. Stedstilpasset nybyggeri

Som nævnt har man også mulighed for med den bevarende lokalplan at stille krav om, at nybyggeri i landsbyen skal tilpasse sig dennes helhed og særlige bygningsmiljø. Ikke som pasticher, men som moderne huse, der har underordnet sig stedets husformer, husstørrelser og arkitektoniske enkelhed og beskedenhed.

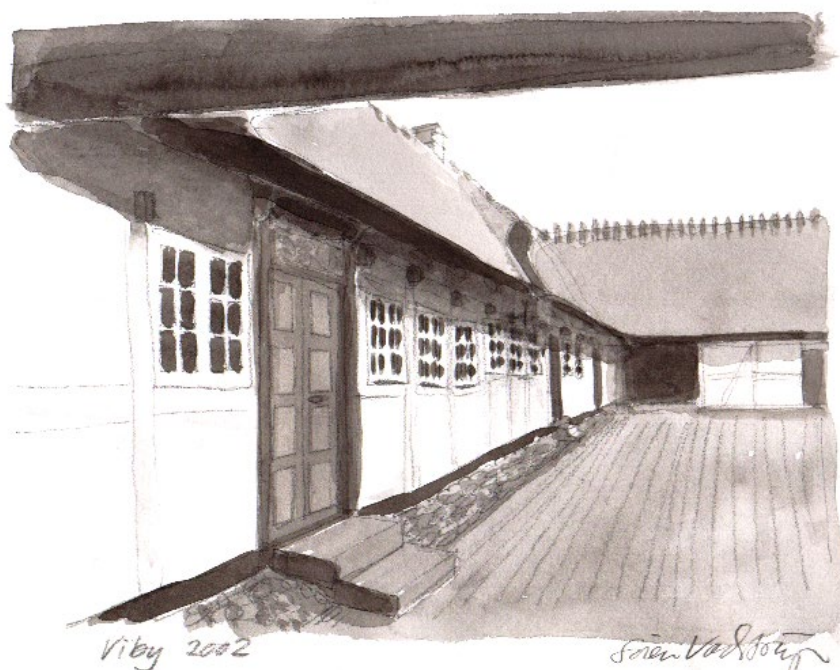
Et oplagt sted for nybyggeri i landsbyen kunne være at genskabe de firlængede gårde, hvor man har revet en eller flere af de tidligere længer ned – for derved at revitalisere det fantastiske gårdrum, der fremkommer mellem de fire længer.

Den firlængede gårdsplads er et spændende sted til at samles mange mennesker om. Her sommerkoncerter med foregående fællesspisning.

5. Dit hus

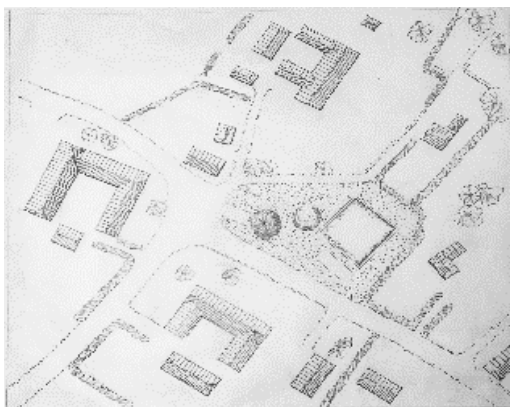
Allervigtigst er det at få dit eget hus i bevaringsmæssig stand, så det passer til beliggenheden i en landsby – og dermed til husets arkitektur og kulturhistorie. Det gælder tag og skorstenspiber, facader, vinduer og yderdøre, gærder og hegn, garager og carporte, havens træer og buske. Læs mere om dette i forrige kapitel – og i afsnittet om selve landhusets istandsættelse.

6. Udviklingsplan for landsbyens veje, stier og beplantning

Mange landsbyer er også misligholdte i forhold til gader, veje og stier, fx ved at bygaden er rettet op, så gadehusene i den ene side ligger under vejniveau. Her må veje føres tilbage til sit gamle udseende, og så må bilerne lære at køre lidt langsommere gennem landsbyen.

Det samme gælder træer, buske og græs på landsbyens fællesarealer. De skal behandles efter landsbyens torpologiske landskabskultur.

I landsbyen Forlev ved Slagelse, der er en typisk sjællandsk 'fortelandsby', har beboerne benyttet den store plads (forte) i midten af landsbyen til at bygge nogle fællesfaciliteter i form af en afgrænset bålplads, bænke og borde, en lille bro med bæk ud i gadekæret, en grusbelagt petanquebane. Tegning: Arkitekt Jens Fredslund.

I fortelandsbyen Salby på Hindsholm har man også gjort noget for at fremme landsbyfællesskabet. Her er bålplads, bænke og borde samt udsigtsbro suppleret med bogbyttehylde, opslagstavle og flagstang.

7. Klimasikring

I disse år bliver alle byer og landsbyer i Danmark klimasikrede mod de forventede store regnmængder i fremtiden. Man skal her være opmærksom på, at langt de fleste landsbyer er ret godt klimasikrede allerede ved deres anlæggelse for 800-100 år siden. Dengang kunne det også regne meget, så derfor sikrede man helt automatisk landsbyen mod oversvømmelser. Den store lergrav, der udviklede sig til et gadekær, fordi den lå på et lavt punkt i byens topografi, er et decideret regnvandsreservoir – og kan blive det igen. Desuden ligger landsbyerne for det meste på et svagt skrånende areal med grøfter og anden vandaflledning ned mod et naturligt engdrag. Og af samme grund har gårdenes pigstensbelagte gårdspladser skrå hældning og afvanding ned mod marker og enge eller ud mod landsbygaden, hvor åbne render leder regnvandet videre. Husenes pigstensrender langs facaderne og gadens lerblandede grusbelægning er også bygget til at modstå kraftig regn og strømmende vand.

En klimasikring af landsbyen kan derfor ganske simpelt gå ud på dels at retablere gadekæret som vandreservoir samt afløb fra dette, fra gårdspladserne og fra bygaden, ned mod engene, dels at retablere de gamle historiske belægninger.

I landsbyen Viby på Hindsholm – og i langt de fleste landsbyer i Danmark - findes der stadigvæk et gadekær (markeret med et 'G') og (her 3 stk.) nærliggende enge. De våde enge er højst sandsynligt dræned med tiden for at skaffe mere 'jord under ploven', men ikke her. Og da landsbyen ligger på et skrånende terræn, vil fremtidens øgede regnmængder automatisk løbe ned i disse enge, hvis de gamle grøfter retableres, som det er vist her (prikket). Og engene vil måske blive til små søer, hvilket allerede er sket med den nordligste på kortet. På 'udskiftningskortene' for de danske landsbyer fra 1790'erne, som dette er et eksempel på, er både de gamle enge og grøfterne altid markeret.

8. Flexboligordningen

Flexboligordningen, som landsbyen i sig selv ikke har indflydelse på, kan være en måde at redde tomme, men rimeligt indpassede og arkitektonisk fine, ældre bygninger på, så disse ikke rives ned og efterlader grimme huller. Flexbolig-folkene kan trods den sporadiske tilstedeværelse også tilføre nyt liv og aktivitet i landsbyen.

9. Deleordninger og fællesanlæg

Da landsbyernes største ulempe nok er de store afstande og dermed konstante kørsel til aktiviteter uden for landsbyen, bør man kunne etablere deleordninger, måske endda delebiler.

Det er oplagt, at landsbyerne etablerer fælles energianlæg med vedvarende energi, eventuelt flere landsbyer sammen. Det samme gælder vandværk, kloak og miljøvenlig affaldsdeponering, herunder genbrugsplads. Dette bør ske i samarbejde med kommunen.

Af andre fælles anlæg kan man nævne sportsbaner eller ligefrem sportshal, forsamlingshus og børnehave/børnepasning. Skolen kommer nok ikke tilbage, hvis den er blevet nedlagt og bygningerne solgt til boligformål, det samme gælder præstegården.

Men hvis brugsen, købmanden eller bageren er nedlagt, var der måske her en mulighed for at etablere en lille landhandel i landsbyen. Mange gårde og huse har jo i forvejen gårdsalg af forskellig art. Man kunne måske passe landhandelen på skift?

10. Fælles aktiviteter

Allervigtigst for at skabe liv og sjæl i landsbyen er at arrangere fælles festivitas og traditioner: fastelavn, påskeægs-trillen, valborgsaften, høstfest, julestue og nytår for blot at nævne nogle af de klassiske. Her er specielt landsbyens børn vigtige aktører – nu hvor pigerne og karlene, der før stod for løjerne, er draget ad byen til.

Men hvad med fællesspisning, foredragsaftener, om chilidyrkning, hundeopdragelse eller andre relevante emner. Man kan også gå direkte til ølbrygning, husflidsarbejder, litteraturklub, danseskole, salsa eller folkedans eller begge dele, gymnastik samt motions-, løbe- eller cykelture.

Landsbyernes særlige torpologi kan defineres som læren om at være en landsby – men det er også læren om at bo i en landsby. Her er der nogle historiske rødder og en historisk kultur, man kan studere, men i dag adskiller den sig måske ikke så meget fra byens. Det er op til nutidens landsbyboere at finde ud af.

Landsbyboerne er samlet til 'Mølle-Åbning' i Landsbyen Viby på Hindsholm. Ud over fælles kaffebord er der præmielotteri, børnekonkurrencer og bagedyst. Man samles også til Fastelavn, Sommerfest, sommerkoncerter, 'Fjordens dag', Halloween, Høstfest i Forsamlingshuset og den årlige generalforsamling.

Litteratur

Vadstrup, Søren: *LANDHUSET. Historie, bevaring, istandsættelse*.
Lindhardt og Ringhof, 2021 ISBN 978-78-11-56652-7. (side 114-135)